

TANULMÁNYOK

Káldos János¹

Az elmúlt 150 év és a digitális jövő

Egy folyóirat digitalizálása ma már nem tartozik a különleges feladatok közé. Számomra – és nyilván sokunk számára – azonban a Keresztény Magvető többet jelent, mint egy folyóiratot a sok közül. Nemcsak azért, mert publikációink jelentek meg az évek során, nemcsak azért mert – akár könyvtörténettel, akár művelődéstörténettel foglalkozó szakemberként – használjuk munkánk közben, nemcsak azért, mert jóleső érzés, hogy már ezt is „átrakodtuk” a digitális térbe, hanem azért, mert ez a folyóirat bizonyos értelemben jelképe egy szellemi kalandokban izgalmas vallási felekezet megtartó erejének.

2011. március 26-án Kolozsvárott ünnepségen emlékeztek meg a Keresztény Magvető 1861-ben történt megalapításáról és a folyóiratért folytatott sok-

¹ Káldos János könyvtáros, tudományos munkatárs. Korábban a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában, később az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott. Itt először a Magyar Elektronikus Könyvtárban foglalkozott a digitalizálással és elektronikus publikációkkal, később a Különgyűjtemények igazgatója lett, jelenleg tudományos munkatársként dolgozik. Kutatóként – Pirnát Antal tanítványaként, majd Balázs Mihály irányításával – az 1980-as évek vége óta foglalkozik az erdélyi unitárius egyház történetével. Szűkebb kutatási területe Enyedi György életművéhez kapcsolódik. Fontosabb munkái: *Enyedi György: Historia elegantissima*. A szöveget gondozta, a tanulmányt és a jegyzeteket írta Káldos János. Budapest, 1994, Balassi; *Ungarländische Antitrinitarier II. György Enyedi*, von János Káldos; unter Mitw. von Mihály Balázs. Baden-Baden, 1993. (Bibliotheca bibliographica aureliana); *Enyedi György válogatott művei*. Az előszót Balázs Mihály, a jegyzeteket Balázs Mihály, Káldos János és Szalai Judit írta. Bukarest, 1997, Kriterion; *János Kénosi Tözsér – István Uzoni Fosztó, Unitario-Ecclesiastica historia Transylvania Liber I–II. Volume IV/1*. Ed. János Káldos, introduced by Mihály Balázs, revised by Miklós Latzkovits. Budapest, 2002. (Bibliotheca Unitariorum Volume IV/1–3.) A közölt szöveg a Keresztény Magvető teljes anyagának digitalizálása és internetes megjelentetése alkalmával rendezett konferencián hangzott el 2012. május 17-én, Budapesten.

szor tragikus küzdelemről. Akkor vetődött föl a résztvevőkben, hogy az ünnep méltóságát emelné, ha digitalizálnánk is az ünnepelt folyóiratot. Közel fél év munkájával sikerült is csaknem a teljes anyagot összeszedni. Ebbe a munkába bekapcsolódott az unitárius egyház kolozsvári nagykönyvtárán kívül a Szegedi Egyetemi Könyvtár, a Pro Hungaris Alapítvány és az Országos Széchényi Könyvtár is. A támogatás a Wekerle Sándor Alapkezelőtől érkezett az Erdélyi Múzeum-Egyesület pályázatára. Ennek a pályázatnak egyik eredménye a Keresztény Magvető digitalizálása. Ehhez a projekthez kapcsolódva az Unitárius Közlöny digitalizálása is megtörtént a Magyarországi Unitárius Egyházkerület támogatásával. Ez utóbbival még több tennivalónk van, mert a digitalizálás után, a feldolgozása közben derült fény a hiányokra. A folyóirat digitalizálását az Arcanum Kft. végezte el. A feldolgozó munka az Erdélyi Múzeum-Egyesületben és az Országos Széchényi Könyvtárban folyt, a két intézmény együttműködésével.

Az öregedő Jakab Elek 1890-ben írta a Keresztény Magvető megalapításáról: „Az idő gyorsan siet s vele hanyatlik az élet; elmosulnak a munka emlékei a társadalomban, ha meg nem őrzi az írás...”²

És tulajdonképpen erről szeretnék beszélni: hogy „ha megőrzi az írás.” Mert van valami jelképes abban, hogy 150 éve időről időre megjelenik a Keresztény Magvető újabb és újabb száma, de ha a kutató látni akarja az egészet, az összes évfolyam összes füzetét, akkor még Erdélyben sem talál olyan könyvtárat, ahol meglenne minden. És ugyanígy nem volt meg a teljes sorozat a magyar nemzeti könyvtárban sem.³ *Verba volant sicut scripta volant...*

Jakab Elek, a híres történész tehát 1890-ben visszaemlékezett a Keresztény Magvető indulásának körülményeire, amikor a szabadságharc bukása után 1861-ben oldódni kezdett a politikai nyomás, és „országszerte fölpezsdült a nemzeti élet, hő tetszomj izzóan égett a szivekben”⁴. Az Erdélyi Múzeum-Egylet 1859-es megalakulása után a kolozsvári unitárius közösség vezetői egy folyóirat indításában látták a cselekvési lehetőséget. Az indulásnál munkálkodók: Nagy Lajos, Brassai Sámuel, Jakab Elek, Kriza János, Mikó Lőrincz, Kőváry László,

² Jakab Elek: A „Keresztény Magvető” megalapítása. KerMagv 25. évf. (1890). 34.

³ Gaal György így ír: „Sajnálattal jegyezzük meg, hogy egyetlen könyvtárunkban sincs a Keresztény Magvetőnek teljes sorozata, az egyháznál is csak a Gyűjtőlevéltár rendelkezik egy hiánytalan sorozattal.” Hasonló a helyzet a Keresztény Magvető Füzeteivel is. „Teljes példány egyetlen könyvtárban sem található meg.” In Gaal György: A „Szép, Jó és Igaz” Magvetője. Százötven év az egyház és művelődés szolgálatában. Kolozsvár, 2011, Erdélyi Unitárius Egyház (Keresztény Magvető Füzetei, 47.)

⁴ Uo. 34.

Berde Áron, Kovácsi Antal. Részben ismeretlenül, részben ismerősen csengenek a nevek. Csak néhány mondat róluk.

Nagy Lajos fáradhatatlan tanára az unitárius kollégiumnak, ötletgazdája és munkása az egyháznak és a közéletnek.⁵ Számunkra legismertebb műve a kolozsvári Mátyás-szobor megvalósításának szervezése, adományok gyűjtése. *Kri-za János* a magyar népköltészet gyűjtésének kezdeményezője.⁶ Kilencévnnyi püspök nélküli időszak után – mivel a kormány nem ismerte el az egyház püspökválasztói jogát – 1861 júliusától ő lett az unitárius egyház püspöke. A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tagja volt. *Kőváry László* Bem seregében, a tábornok mellett írta a szabadságharc eseményeinek krónikáját, statisztikus, Kolozsvár főterének átalakításán munkálkodó városi tisztségviselő, biztosító társaság vezetője, az MTA tagja és főképpen történész, Erdély történésze. *Berde Áron*, az MTA tagja, a kolozsvári egyetem rektora és dékánja. Ő írta az első magyar meteorológiai szakkönyvet.⁷ *Kovácsi Antal* az unitárius kollégium tanára volt hosszú időn keresztül. *Jakab Elek* történész, az MTA tagja, az Országos Levéltár allevéltárnoka. És végül *Brassai Sámuel*. Jakab Elek is csak „Brassai bácsi”-nak nevezi, ami jól érzékelteti tudóstársainak és kortársainak hozzá fűződő viszonyát; tisztelték, szerették ezt a hihetetlen műveltségű, furcsa, egy évszázadot megelő puritán figurát, aki szinte jelképe lett az „erdélyi tudománynak”, aki napi ötezer lépéses sétáját csak idős korában mérsékelte háromezerre, s akinek a király, I. Ferencz József is üdvözetét küldte századik születésnapja alkalmából. A sok fontos és kevésbé fontos dolgon kívül talán csak egy igazán fontos, mindent magában rejtő tényező – nevezhetnénk talán a legfontosabb szereplőnek – köti össze őket: a Kolozsvári Unitárius Kollégium. Neveltjei, tanárai voltak ennek a Belső Magyar utcában álló épületnek, 450 éves intézménynek, amely 2011-ben kapta meg a Magyar Örökség díjat.

Tehát 1861-ben útjára indult egy unitárius folyóirat azzal a céllal: „*hogy a mit eddig inkább csak a ránk bizott szűkebb körben élőszó s példaadás által tevénk: a keresztény eszmék s általában az erkölcsileg Szép, Jó és Igaz mágvainak vetését s fejlesztését az állandóbb írás által szélesebb körben is eszközölni s magánereink egyesítése által egyikamást s egész egyházközönségünket építeni s erősíteni ügyekeznenk.*”⁸ S bár nem nagy létszámú a gyülekezet, az alapítók célja az volt,

⁵ <http://unitarius.net/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=303>

⁶ *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény.* Kolozsvár, 1863.; *Magyar népköltési gyűjtemény.* Szerkeszti és kiadja Arany László és Gyulai Pál. Budapest, 1882.

⁷ *Légtüneménytan s a két Magyarhon égalji viszonyai.* Kolozsvár, 1847.

⁸ *KerMagv* I. köt. (1861). 1.

hogy: „a legjobb erők s buzgó jóakarát egyesítése által bizonyosságát adni annak, hogy hitfelekezetünknel életrevalóság, némi tudományi és erkölcsi suly s tevékeny közszellem van.”⁹ A 19. század 60-as éveiben is némi archaizmust sugalló szóhasználat és mondatvezetés mögött érezhető a „kicsiny nyáj” öntudata, amely a 16. század vége óta fenntartotta, működtette a szinte folyamatos defenzívában lévő kis erdélyi vallási közösséget. A fő törekvés, hogy „a gyakorlati lelkészet körébe tartozó munkálatokat”¹⁰ közöljön, alapvetően az egyházi élethez kapcsolja a folyóiratot. A „másik, aránylag kisebb része »Függelék« cím alatt tartalmazni fog egyes episodokat, nevezetesebb mozzanatok az unitárius egyház jelen és múlt életéből,— honi s külföldi jeles unitárius férfiak életrajzát,— továbbá ismertetni fogunk vallásunkat illető könyveket, a múltból és jelenből, bel- és külföldieket, kéziratokat, okleveleket; terjeszteni saját belső szerkezetünk, tanítás- és nevelésmódunk ismeretét s az ezek iránti érdekeltséget fokozni, a közszellemet ébreszteni és ápolni, munkásságra buzdítani...”¹¹ S ez a „Függelék” teszi oly fontossá, az egyház belső épülésén túlmutató figyelemre is érdemessé már a kor tudós-közössége, és az utókor számára is megkerülhetetlen forrássá a Keresztény Magvetőt.

S ezen a ponton szeretném kiemelni, hogy a reális múltszemléletre való törekvés és a közösség erkölcsi életének összekapcsolása olyan pszichomotorikus erőt adott, amely újra és újra átsegítette az egyházat és folyóiratát a történelem zavaros évein. A reális múltszemlélet nem azt jelenti, hogy ne születtek volna olyan munkák, amelyekben ne lenne kimutatható a felekezeti elfogultság, egyoldalúság, ideologikus múltértelmezés. De talán éppen a folyamatos defenzívából és apologetikából levezethetően rendkívül erősen meghatározta a mindenkori szerkesztők múltszemléletét a források iránti tisztelet, amely mindig tetten érhető a tanulmányokban, közleményekben és kritikákban. És ez példát adott és lehetőséget biztosított más vallású történészeknek, irodalomtörténészeknek is, hogy publikáljanak a Keresztény Magvetőben. Érdemes a teljesség igénye nélkül felidézni, hogy az elmúlt másfél évszázadban kik írtak ebbe a „Függelékbe” egyházon belül és kívül: Jakab Elek, Kanyaró Ferenc, Gál Kelemen, Borbély György, Zoványi Jenő, Kelemen Lajos, Sebesi (Binder) Pál, Benda Kálmán, Benkő Samu, Egyed Ákos, Faragó József, Imreh István, Pataki József, Ritoók Zsigmondné, Balázs Mihály, s ma már a kutatók fiatalabb nemzedéke is rendszeresen jelentkezik, olykor olyan írásokkal, amelyek könnyen átrajzolhatják a magyar filozófiatörté-

⁹ Uo. 2.

¹⁰ Uo. 3.

¹¹ Uo. 3.

net kezdeteiről alkotott képünket. S ezért e „*Függelék*” szerves részévé vált az életrealitásnak, az erkölcsi súlynak és tevékeny közszellemnek.

Még egy elemét szeretném kiemelni a Keresztény Magvető indulásakor megfogalmazottaknak. S ezt nem a célkitűzések között találjuk, hanem egy három évszázados sérelemként megélt hiányban, félelemben, szorongásban; nevezetesen az információs csatornák beszűkült kereteinek állandóan jelenlévő hiányában találjuk. S itt nem egyszerűen a Jakab Elek által is megélt és megírt, az elmúlással szembeállított megőrző írásnak lehetőségéről van szó, hanem sokkal inkább arról, hogy az erdélyi unitárius kultúra megtört fejlődésű. Nem véletlenül írják a Keresztény Magvető megálmodói, hogy amit: „*szűkebb körben élőszó s példaadás által tevénk: [...] az állandóbb írás által szélesebb körben is eszközteni.*”¹² A 16. században akkor korszerűnek mondható nyomdák szolgálták a harcos ofenzív egyházpolitikai törekvéseket (Hoffhalter–Heltai-féle nyomda, Karádi Pál nyomdája). A 16. század végén azonban megtört ez a fejlődés, és az unitáriusok csak a legszükségesebbeket tudták a korszerű nyomdatechnikával megjelentetni (káték, énekeskönyv), s azokat is csak nagyon ritkán, némi öncenzúrával. Írásbeliségük nagy része a kéziratosság szintjén működött. A templomi és magán áhítatosság könyvei, az énekeskönyvek, passionálék, graduálok, prédikációk, imádságok kéziratokban öröklődtek (Felvinczi György másolatai, Enyedi György prédikációi, Árkosi Benedek imádságai), és csak egy-egy jobb időszakban kerültek sajtó alá. A szerény teológiai elmélkedés- és traktátus-irodalom is csak egészen kivételes alkalmakkor ért el és emelkedett rövid időre a nyomtatás szintjére (Petrityevith Horváth Ferenc: *Apologia fratrum Unitariorum, az az: Oly írás, melyet egy Isten dicsősége mellett buzgólkodó ember írt... oly véggel, hogy... megértesse, hogy azok a dolgok, melyekkel ezen... atyafiaknak... vallások terhelhetik..., méltatlanul hirdettetnek...* (Kolozsvár, 1700 és 1701); Szentábrahámi Lombard Mihály: *Summa Universae Theologiae Christianae secundum unitarios.* (Kolozsvár, 1787). Ez a megtört fejlődés azonban egy rendkívül egyedi, különleges kultúrát eredményezett, amelyben a legmerészebbnek számító teológiai nézetek együtt éltek az archaikus szokásokkal, beidegződésekkel. Ennek felismerése bekapcsolhatja ezt a kultúrát a kéziratosságot, mint önálló információs rendszert vizsgáló kutatási irányzatba.

Térjünk azonban vissza a Keresztény Magvetőhöz, s idézzük most fel e folyóirat főbb korszakait azzal az előrebocsátott megjegyzéssel, hogy az 1861-ben megfogalmazott főbb szerkezeti elvek mindmáig érvényesek maradtak. A kor-

¹² Uo. 1.

szakolást Gaal György „A Szép, Jó és Igaz” *Magvetője* című tanulmánya alapján ismertetem.

Az első 1861-ben megjelent köteten még nincs feltüntetve a megjelenés periodicitása. Gaal György szerint: „a reformkorban elterjedt almanach-évkönyvnek unitárius változatát teremtették meg anélkül, hogy az évenkénti kiadást ígérték volna.”¹³ Az elkövetkező hét évben (1861–1868) nem változott a kiadvány jellege, és a periódus végéig mindössze négy kötet jelent meg. Mindmáig alapvetésnek számító tanulmányok jelentek meg ekkor Jakab Elek tollából Szentábrahám Lombard Mihályról (1861), János Zsigmondról (1863). Kőváry László alapvetésnek számító tanulmányt írt az erdélyi szombatosokról (1867), melyet így kezd: „Egy tárgyat vettem fel, melynek még eddig történelmi nyomozója még nem akadt, melynek adatai még összegyűjtve sincsenek, s történetét még organicus egészszé önteni nem lehet a nélkül, hogy a későbbi történetbuvároknak tévútakra alkalmat ne szolgáltatnánk. De mindenestre összeállítottam annyi anyagot, hogy ezen homályban lappangó történelmi momentum sok oldalról meg lesz világítva.”¹⁴ Az 1868–1876 közötti időszakban alakult át évnegyedenként, illetve néha sűrűbben megjelenő periodikus kiadvánnyá, és tovább erősödött a művelődéstörténelmi érdeklődés, s kialakult a rovatszerkezet is. Az 1877–1910 közötti időszakban országos jelentőségű szabadelvű keresztény folyóirattá vált Péterfi Dénes szerkesztésében a Keresztény Magvető. A meghatározó szerkesztő érdeklődésének megfelelően erősödött a lap filozófiai-természettudományi gondolatok iránti érzékenysége, a darwinizmus és a vallás kapcsolata is fontos témává vált. Rendkívül színvonalas volt az életrajzi-történelmi rovat is. Ekkor jelentek meg Jakab Elek mindmáig megkerülhetetlen életrajz-sorozatának darabjai Bogáthi Fazakas Miklósról, Agh Istvánról, Baumgart Bálintról és Enyedi Györgyről, és ebben az időszakban indul az *Egyháztörténelmi adatok* című rovat is nagynevű adatközlőkkel (Jakab Elek, Szabó Károly, Zoványi Jenő, Pukánszky Béla, Kelemen Lajos). Jakab Elek 1887-ben közzétesz egy felhívást a Kénosi Tözsér János és Uzoni Fosztó István által írt egyháztörténet magyarrá fordítására. (Az akkor *Pusztába kiáltott szó* címmel megjelent írásban megfogalmazott felhívásra több mint fél évszázad múlva érkezett válasz, mikor Márkos Albert elvégezte a munkát.) Az 1911–1918 közötti korszakban Gál Kelemen és Gálfi Lőrinc voltak a szerkesztők. Jellemző *Az olvasó közönséghez* szóló cikkük, amelyben meghatározzák törekvéseiket: „Folyóiratunkat tradíciói az unitárius egyházhoz csatolják, de mint eddig nem tettük, úgy ezután sem szolgálunk dogmátikus felekezeti érde-

¹³ Gaal György: *i. m.* 3.

¹⁴ KerMagv 3. köt. (1867). 244.

keket, hanem inkább a tudományos meggyőződést, a szabad vizsgálódást, magát a valóságot, amennyire azt az emberi értelem megközelítheti.”¹⁵ 1918 után három évig nem jelent meg a Keresztény Magvető, majd az 1922-ben újraindult lap szerkesztői így tesznek hitet a szemléleti kontinuitás mellett: „[...] a felekezeties elfogultság és türelmetlenség távol áll tőlünk”;¹⁶ „[...] a vallás és tudomány, habár céljaiban, módszereiben nagy eltérések vannak, de igaz lényegükben nem ellenkezhetnek egymással.”¹⁷ Ekkor indult a Keresztény Magvető két melléklete is az *Erdélyi Irodalmi Szemle* (1924–1929), illetve *A Keresztény Magvető Füzetei* címmel. Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* a trianoni tragédia után újrainduló magyar irodalmi élet kiemelkedő jelentőségű folyóiratává vált, amelyben publikáltak a más felekezetűek is.¹⁸

A Keresztény Magvető hosszú ideig utolsó száma 1944-ben jelent meg. Az utolsó évfolyam Zoványi Jenő, Hankiss János, Jancsó Elemér és Ferencz József tanulmányait közölte. 1945 és 1971 között nem jelent meg a Keresztény Magvető, és a rövid időre engedélyt kapott Unitárius Közlöny is megszűnt 1949-ben. Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában tárolt Keresztény Magvető dossziék alapján rekonstruálhatóak valamennyire a folyóirat újraindításának körülményei: a tervezetek és remények, a bukaresti utak, „a hivatalnak packázásai”. Az elszánt akarat és a politikai konstelláció végül 1971-ben vezetett eredményre. Újraindulhatott a Keresztény Magvető. Az 1971-ben megjelent „régí új olvasóknak” szóló előszóból most is a kontinuitás gondolata bontakozik ki. Miután több mint egy oldal terjedelemben közli az 1861-es programot, így ír: „*Mi folytatni akarjuk a folyóirat eddigi munkáját. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy abban a mederben, melyet folyóiratunk ásott magának, továbbvezessük. Célunk, hogy a teológia és egyháztörténet köréből készített tanulmányok, dolgozatok, egyházi és szertartási beszédek közlésével szolgáljunk a lelkeszek elméleti és gyakorlati továbbképzését, valamint az egyházi élet és munka időszerű kérdéseinek és eseményeinek, egyházi folyóiratok és teológiai munkák szemléjével tájékoztassuk őket.*”¹⁹ Máthé Dénes éppen az előadásom elején említett konferencián tartott előadásában a sorok között éles szemmel olvasva mutatta be azt a küzdelmet, bátorságot és meghasonlást, gyengeséget és csendes hősiességet, amelyeket az abszurd-

¹⁵ KerMagv 46. évf. (1911). 1.

¹⁶ KerMagv 54. évf. (1922). 4.

¹⁷ Uo. 4–5.

¹⁸ *Az Erdélyi Irodalmi Szemle repertórium. 1924–1929.* Összeállította: Diószegi Mária. [online]. MEK. <http://mek.oszk.hu/04200/04211>

¹⁹ KerMagv 77. évf. (1971). 7.

groteszk-tragikus Ceaușescu-korszak kényszerített ki a Keresztény Magvető munkatársaiból, szerkesztőiből, szerzőiből is. Valóban furcsa jelenség az 1975-ös választásokról és a Nicolae Ceaușescuról szóló szerkesztőségi cikkben, majd az Albert Schweitzer 100. születésnapjára írt tanulmányokban megfogalmazott dicséret ellentéte. „A teljes egyöntetűség, amellyel Nicolae Ceaușescut saját bukaresti választókerületében mandátumhoz juttatták, már sejteni engedte, hogy az egyöntetűség a köztársasági elnök személyének megválasztásában sem fog elmaradni. Az az évtized, amelyet az ország első embereként eltöltött, s a köztársasági elnökké először történt megválasztása óta eltelt év is azt bizonyítja, hogy az ő személyében összpontosul az ország népének a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítésébe vetett hite. Személyéhez kapcsolódik, ami hazánkban a gazdasági fejlődés, a külpolitikai kapcsolatok, a szellemi élet szervezése terén az utóbbi évek folyamán történt. Személye biztosíték a jövőre nézve, hogy a szocialista Románia fejlődésének még magasabb fokára fog emelkedni.”²⁰ Majd Albert Schweitzerről: „Schweitzer Albert azok közül a kevesek közül való, akik életükkel valóban példát mutatnak, akik a magasrendű, jézusi lelkületű ember nevezetét mindenképpen kiérdemlik. Ez a nagyszerű férfiú egyedülálló, ritkán megismétlődő sokrétűséget testesít meg önmagában. [...] Erre a nagyon szerény, de öntudatos, lángoló lelkületű emberre mint erkölcsi eszményképünkre tekintünk tisztelettel és őszinte, lélek szerinti ragaszkodással, és egy állandóan növekvő embercsoport gyűl csendben, láthatatlanul, tiszta áhítattal, boldog, szent érzésekkel köréje.”²¹ S a tisztelgő írás után közlik Schweitzer gondolatvilágának összefoglalását: *Az élet tisztelete* című írást. Ebben a korszakban a szerkesztés nehéz feladatát Kiss Elek püspök (elnök), Kovács Lajos főjegyző (felelős szerkesztő), Erdő János (felelős szerkesztő-helyettes) és Szabó Árpád látták el. Az 1996-tal kezdődő korszak Gaal György korszakolásában a *Technikai és tartalmi megújulás* címet kapta. A korszak meghatározó személyisége Szabó Árpád volt, majd 2008-ban történt nyugdíjba vonulása után Kovács Sándor vette át a főszerkesztői funkciót. A bizonytalan periodicitással megjelenő folyóirat 2004-től kezdődően évi négy füzettel jelenik meg, és növekszik az évfolyamok oldalszáma is. Ebben az időszakban állnak teljesen a számítógépes szerkesztésre, és elkezdődött az új média, az internet felé fordulás is. A Keresztény Magvető új számai 2004-től kezdődően megjelentek az interneten.²² Az OSZK által működtetett Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (EPA) is szol-

²⁰ KerMagv 81. évf. (1975). 3–4.

²¹ Uo. 7.

²² <http://kermagv.unitarius.com>

gáltatta az új számokat.²³ Elindult a Keresztény Magvető repertóriumának internetes fejlesztése is.²⁴ A történelmi érdeklődés – ha lehet – még erősebb lett.

Éppen ezért könyvtárosként nagy örömet érzek, hogy most végre együtt láthatjuk az összes évfolyamot, s a modern technika lehetőségeit kihasználva egyszerre több helyen is megőrizzük és hozzáférhetővé tesszük a Keresztény Magvetőt. Kutatói munkámat is jelentősen megkönnyíti, hogy egy-egy évfolyamot, cikket nem kell esetleg napokig kutatnom a különböző könyvtárakban, hanem keresni tudok a közel 40 000 oldalnyi szövegben, vagy cikkenként böngészhetem, illetve letölthetem a teljes évfolyamokat. Úgy gondolom, hogy egyfajta mérőföldkő a mai nap a Keresztény Magvető történetében. S engedjék meg, hogy az unitárius történelmi forrásokkal kapcsolatos további lehetőségekre is felhívjam a figyelmet. Úgy gondolom, hogy elengedhetetlen feladat a történelmi, irodalmi, zenei források nyilvántartásba vétele, összegyűjtése, digitalizálása. S itt nemcsak a gyűlekezeteknél lévő anyag nyilvántartására gondolok, hanem arra is, hogy a magyar nemzeti könyvtárnak folytatnia kell és még tudatosabban ki kell bővítenie az erdélyi könyvtárakkal való együttműködést a feltárás és digitalizálás területén. A forrásokon kívül időszerű lenne – és a nyilvántartást, kutatást is megkönnyítené – az unitárius lelkészek adatbázisának elkészítése is.

S végül engedjék meg, hogy megköszönjem az együttműködést partnereinknek, a programot koordináló Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, a dokumentumokat és anyagi forrásokat is biztosító Magyar Unitárius Egyháznak, az Arcanum Kft.-nek, a Pro Hungaris Alapítványnak, a kolozsvári Codespring Kft.-nek és végül a Széchényi Könyvtár munkatársainak, elsősorban az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis munkatársainak: Renkecz Anita-nak, Csáki Zoltán-nak és Moldován István-nak.

²³ <http://epa.oszk.hu/00700/00739>

²⁴ <http://repertorium.kermagv.unitarius.com/>